

УДК 330.3:336:519.86
JEL C02, G21

М. М. Квасній

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та інформаційних технологій
Львівського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: kvasnijmary@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1856-3904>

АНАЛІЗ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІКИ БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

Проаналізовано динаміку дохідної і витратної частин Державного бюджету України 2017 року на основі використання базисних і ланцюгових темпів росту та в порівнянні із 2013-м (періодом до військових дій і реформ) та встановлено, що динаміка бюджету нелінійна із негладким характером – поперемінно то зростає, то спадає. Особливістю динаміки є зростання амплітуди коливань, зменшення періодів стабільності та значна незбалансованість показників у вересні та грудні. Аналіз структури дохідної частини Зведеного бюджету України показав її нестабільність, що свідчить про нестабільність податкової політики із перемінним використанням то податкових, то неподаткових важелів. На основі коефіцієнта покриття видатків доходами розраховано ефективність бюджетування і виявлено дисбаланси. Установлено зв'язок зміни структури і динаміки бюджету України із зміною макроекономічного середовища. Діагностовано, що динаміки ВВП і дохідної частини бюджету перебувають у тісному зв'язку, а динаміки ланцюгового темпу росту середньої заробітної плати та індексу споживчих цін мають аналогічну тенденцію до динаміки ланцюгового темпу росту видатків. Оскільки динаміка джерел впливу мінлива та нелінійна за поведінкою і структурою, тому аналогічною є і динаміка бюджету України.

Ключові слова: бюджет України, доходи, видатки, коефіцієнт покриття, темпи росту, структура, зовнішні впливи, нелінійна динаміка.

Kvasniy M. ANALYSIS AND FEATURES OF DYNAMICS OF THE BUDGET OF UKRAINE IN CONDITIONS OF TRANSFORMATION CHANGES

The main economic indicators of the budget of Ukraine are considered and the analysis of dynamics as a set of three components is proposed: changes in behavior, structure and taking into account external influences. The analysis of the dynamics of the revenue and expenditure parts of the State Budget of Ukraine in 2017 based on the use of base and chain growth rates and in comparison with 2013 (the period prior to military actions and reforms), it was established that the dynamics of the budget is nonlinear with a nonsmooth character – then comes down. The peculiarity of the dynamics is the growth of the amplitude of fluctuations, the reduction of periods of stability and the significant imbalance of indicators in September and December. The analysis of the structure of the revenue part of the Consolidated Budget of Ukraine showed its instability, which indicates instability of the tax policy with variable use of both tax and non-tax leverage. The presence of chaotic structural changes in the revenue side of the budget affects the stability of financing the expenditure part of the budget, which creates imbalances in fiscal policy. The dynamics of the income expense ratio varies from 0.62 to 0.99 in 2013 and from 0.58 to 1.53 in 2017, indicating a low level of budgeting efficiency and a budget deficit in 2013 and an increase in the effectiveness of budgeting and instability in 2017. The dynamics of the budget of Ukraine are influenced both by internal structural changes and the external environment. In order to characterize the dynamics of the environment, they are selected as indicators: GDP, average wages, consumer price index, and their impact on the Consolidated Budget of Ukraine. It was diagnosed that the dynamics of GDP is closely related to the dynamics of the revenue side of the budget, while the dynamics of the chain growth rate of the average wage and the consumer price index have a similar trend towards the dynamics of the chain growth rate of expenditures. Since the Ukrainian economy is under the influence of globalization, integration and transformation processes, and its dynamics is nonlinear, variable in terms of behavior and structure, the dynamics of the budget of Ukraine is similar.

Keywords: the budget of Ukraine, revenues, expenditures, coverage ratio, growth rate, structure, external influences, nonlinear dynamics.

Постановка проблеми. Державний бюджет України як складна інтегрована в економіку система виконує роль головного фінансового плану країни та є узгодженим за термінами акумулювання і використання кошторисом доходів і видатків фінансових ресур-

сів. Державний бюджет забезпечує фінансування заходів соціально-економічного розвитку загальнодержавного значення, а також міждержавних відносин і здійснює перерозподіл частини фінансових ресурсів між адміністративно-територіальними утвореннями

України з урахуванням екологічного, економічного, соціального стану, потреби створення рівних умов щодо фінансового забезпечення регіонів. За допомогою бюджету відтворюються найважливіші пропорції розвитку економічної системи, зокрема, формується структура суспільного виробництва, забезпечується відповідне співвідношення між споживанням і нагромадженням [1]. Бюджет створює можливість регулювання ефективності та збалансованості розвитку виробничої і невиробничої сфер, впливу на темпи розвитку і структуру суспільного виробництва. Бюджет як основний фонд централізованих ресурсів та інструмент бюджетної політики формується згідно з певними принципами та в певному порядку. Основою формування бюджету є бюджетний процес, у якому значну роль відіграє планування доходів і видатків. Можливості довгострокового планування є обмеженими, оскільки бюджет повинен відображати кошторис на конкретний проміжок часу. Від ефективності бюджетного планування залежить якість його виконання, тобто формування фінансового плану достатньо реальним дає можливість забезпечити рівновагу доходів і видатків, акумулювати потрібні кошти та ефективно профінансувати видатки, потрібні для успішного виконання завдань, покладених на державу. Одним з ефективних інструментів планування є аналіз динаміки, що й обумовило проблему дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Бюджет і проблеми управління ним, на думку як зарубіжних, так і українських учених [1; 8], належать чи не до найгостріших. Питання ефективного планування і виконання бюджету, оптимізації структури дохідної та витратної його частин набувають особливого значення. Широке відображення питання бюджетного процесу знайшли у працях О. Василика [2], В. Опаріна [1], В. Федосова [1], Й. Шумпетера [3] та ін. Проте аналіз наукової літератури свідчить, що в умовах трансформаційних змін питання оцінки динаміки бюджету, зміни його структури і впливу економічного середовища залишаються актуальними.

Метою дослідження є аналіз динаміки бюджету України в умовах трансформаційних змін як сукупності трьох складових системи [5]:

- характеру поведінки;
- зміни структури;
- впливу зовнішнього середовища.

Основні результати дослідження. Однією з умов коректного визначення планових показників бюджету є глибокий ретроспективний і перспективний аналіз його стану та динаміки.

Проаналізуємо поведінку дохідної і витраткової частин Державного бюджету України помісячно упродовж 2013 і 2017 років (до початку та в умовах військових дій і реформ, рис. 1 і 2).

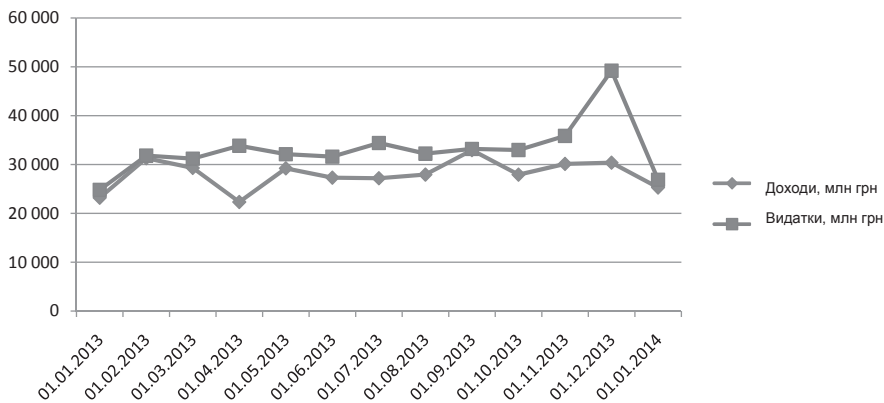

Рис. 1. Динаміка доходів і видатків Державного бюджету України упродовж 2013 року

Побудовано автором на основі [6].

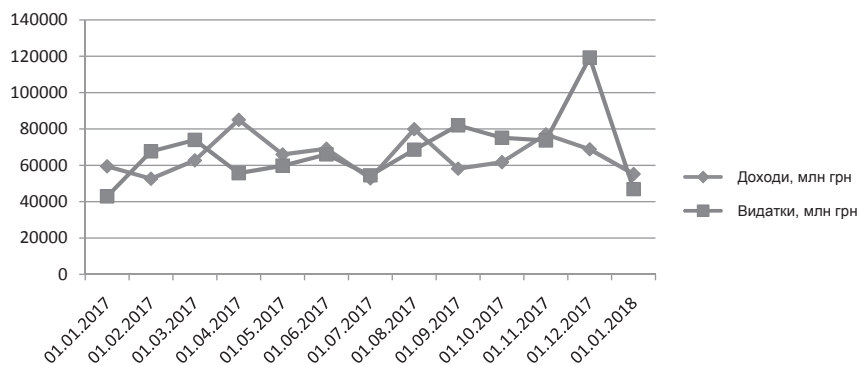

Рис. 2. Динаміка доходів і видатків Державного бюджету України упродовж 2017 року

Побудовано автором за [6].

Аналіз графіків (див. рис. 1 і 2) дає нам можливість зробити висновки про нелінійність поведінки дохідної і витраткової частин Державного бюджету України упродовж як 2013, так і 2017 років, наявність значних відхилень від ліній тренду. Незбіг графіків дохідної і витраткової частин Державного бюджету України свідчить про їхню неузгодженість як у 2013, так і у 2017 роках. Найвний дисбаланс між дохідною і витратковою частинами Державного бюджету України пояснюється протилежними процесами 2013 року: спадом виробництва, що зумовлює скорочення доходів, і ростом заробітної плати, що стимулює збільшення видатків; 2017 року: незначним ростом виробництва і значним ростом видатків на реформи і заробітну плату. За таких умов забезпечення збалансованості бюджету, а водночас фінансової стабільності України стає складною проблемою. Для більш детального аналізу динаміки доходів і видатків Державного бюджету України упродовж 2017 року розрахуємо їхні базисні та ланцюгові темпи росту і порівняємо з аналогічними характеристиками показників 2013 року (до початку військових дій і реформ, табл. 1 і 2).

Таблиця 1

Динаміка базисного і ланцюгового темпів росту доходів Державного бюджету України
упродовж 2013 і 2017 років

№ пор.	Період, <i>t</i>	Доходи, млн грн	Базисний темп росту, %	Ланцюговий темп росту, %	Період, <i>t</i>	Доходи, млн грн	Базисний темп росту, %	Ланцюговий темп росту, %
1	31.01.2013	23 201	100	100	31.01.2017	59 447	100	100
2	28.02.2013	31 292	135	135	28.02.2017	52 601	89	89
3	31.03.2013	29 296	126	94	31.03.2017	62 711	106	119
4	30.04.2013	22 329	96	76	30.04.2017	85 027	143	136
5	31.05.2013	29 222	126	131	31.05.2017	65 987	111	78
6	30.06.2013	27 317	118	93	30.06.2017	69 133	116	105
7	31.07.2013	27 192	117	100	31.07.2017	52 809	89	76
8	31.08.2013	27 940	120	103	31.08.2017	79 874	134	151
9	30.09.2013	32 954	142	118	30.09.2017	58 167	98	73
10	31.10.2013	27 935	120	85	31.10.2017	61 713	104	106
11	30.11.2013	30 129	130	108	30.11.2017	77 003	130	125
12	31.12.2013	30 373	131	101	31.12.2017	68 793	116	89
13	31.01.2014	25 299	109	83	31.01.2018	55 187	93	80

Розраховано автором згідно з інформацією Міністерства фінансів України [6].

Таблиця 2

Динаміка базисного і ланцюгового темпів росту видатків Державного бюджету України
упродовж 2013 і 2017 років

№ пор.	Період, <i>t</i>	Видатки, млн грн	Базисний темп росту, %	Ланцюговий темп росту, %	Період, <i>t</i>	Видатки, млн грн	Базисний темп росту, %	Ланцюговий темп росту, %
1	31.01.2013	24 815	100	100	31.01.2017	42 892	100	100
2	28.02.2013	31 833	128	128	28.02.2017	67 685	158	158
3	31.03.2013	31 209	126	98	31.03.2017	73 982	172	109
4	30.04.2013	33 850	136	108	30.04.2017	55 687	130	75
5	31.05.2013	32 122	129	95	31.05.2017	59 792	139	107
6	30.06.2013	31 618	127	98	30.06.2017	65 989	154	110
7	31.07.2013	34 420	139	109	31.07.2017	54 461	127	83
8	31.08.2013	32 243	130	94	31.08.2017	68 589	160	126
9	30.09.2013	33 203	134	103	30.09.2017	81 991	191	120
10	31.10.2013	32 990	133	99	31.10.2017	75 172	175	92
11	30.11.2013	35 876	145	109	30.11.2017	73 685	172	98
12	31.12.2013	49 224	198	137	31.12.2017	119 317	278	161
13	31.01.2014	26 895	108	55	31.01.2018	46 881	109	39

Розраховано автором згідно з інформацією Міністерства фінансів України [6].

Аналіз поведінки темпів росту доходів і видатків Державного бюджету України упродовж 2013 і 2017 років показав, що їхня динаміка нелінійна із негладким характером. Зростання змінюється спаданням, а спадання – зростанням майже через кожні два місяці, що свідчить про неусталену структуру як дохідної, так і видаткової частин бюджету. Зокрема, 2017 року амплітуда коливань зростає і зменшуються періоди стабільності. Особливо незбалансовані показники у вересні та грудні 2017 року: ланцюговий темп росту доходів Державного бюджету України становить відповідно 73 і 89%, а видатків – 120 і 161% (див. табл. 1 і 2).

Проаналізуємо динаміку структури дохідної частини Зведеного бюджету України упродовж насичено-

го глобалізаційними і трансформаційними процесами періоду, з I кварталу 2013 року до III кварталу 2017 року, відповідно до квартальних звітів Державного казначейства України [6].

Дохідна частина Зведеного бюджету України складається із податкових і неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом, від урядів зарубіжних країн і цільових фондів. Податкові та неподаткові надходження займають основну частку у структурі доходів Зведеного бюджету України – більше ніж 98%, причому їхні частки динамічні, динаміка – нелінійна, а зміни діаметрально протилежні за величиною і напрямком упродовж розглядуваного періоду, з I кварталу 2013 до III кварталу 2017 років (рис. 3).

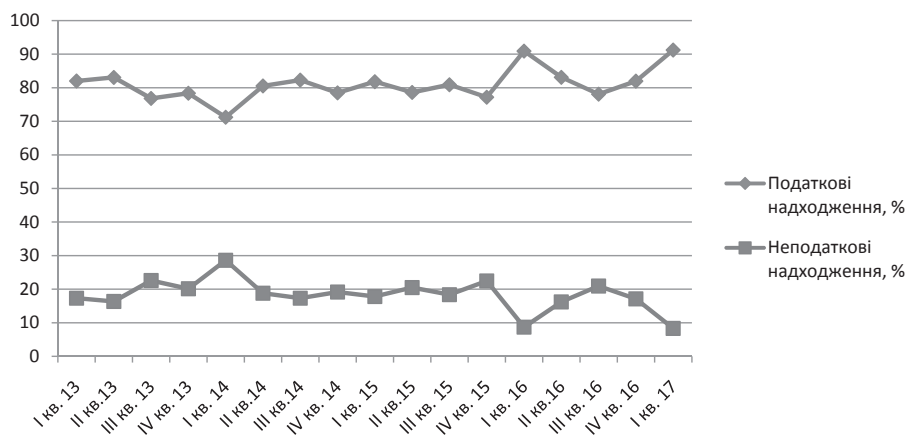

Рис. 3. Графіки динаміки часток податкових і неподаткових надходжень до Зведеного бюджету України

Авторська розробка за [6].

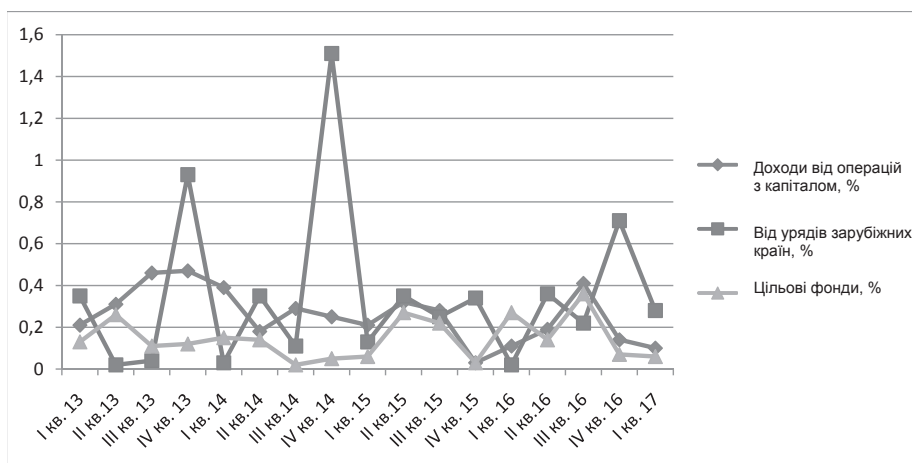

Рис. 4. Графіки динаміки часток надходжень до Зведеного бюджету України від операцій з капіталом, урядів зарубіжних країн і цільових фондів

Авторська розробка за [6].

Це свідчить про нестабільність податкової політики з перемінним використанням то податкових, то неподаткових важелів. Інші складові дохідної частини Зведеного бюджету України: доходи від операцій з капіталом, доходи від урядів зарубіжних країн і міжнародних організацій, цільові фонди становлять менше ніж 2% у структурі, про те ці показники ще більш динамічні з хаотичним чи випадковим характером зміни (рис. 4).

Аналіз структури дохідної частини Зведеного бюджету України упродовж розгляданого періоду показав її нестабільність. Наявність хаотичних структурних змін дохідної частини бюджету впливає на стабільність фінансування витратної частини бюджету, що породжує дисбаланси бюджетної політики (табл. 3).

Бюджет як фінансово-економічна система має властивість емерджентності, що проявляється в наявності властивостей, не характерних для його складових. За загальносистемну характеристику бюджету приймемо коефіцієнт покриття видатків доходами, величину якого розраховуємо як відношення доходів до видатків (див. табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка доходів, видатків та ефективності бюджетування упродовж 2013 і 2017 років

№ пор.	Період, t	Доходи, млн грн	Видатки, млн грн	Коеф. покриття	Період, t	Доходи, млн грн	Видатки, млн грн	Коеф. покриття
1	31.01.2013	23 201	24 815	0,93	31.01.2017	59 447	42 892	1,39
2	28.02.2013	31 292	31 833	0,98	28.02.2017	52 601	67 685	0,78
3	31.03.2013	29 296	31 209	0,94	31.03.2017	62 711	73 982	0,85
4	30.04.2013	22 329	33 850	0,66	30.04.2017	85 027	55 687	1,53
5	31.05.2013	29 222	32 122	0,91	31.05.2017	65 987	59 792	1,10
6	30.06.2013	27 317	31 618	0,86	30.06.2017	69 133	65 989	1,05
7	31.07.2013	27 192	34 420	0,79	31.07.2017	52 809	54 461	0,97
8	31.08.2013	27 940	32 243	0,86	31.08.2017	79 874	68 589	1,16
9	30.09.2013	32 954	33 203	0,99	30.09.2017	58 167	81 991	0,71
10	31.10.2013	27 935	32 990	0,85	31.10.2017	61 713	75 172	0,82
11	30.11.2013	30 129	35 876	0,84	30.11.2017	77 003	73 685	1,05
12	31.12.2013	30 373	49 224	0,62	31.12.2017	68 793	119 317	0,58
13	31.01.2014	25 299	26 895	0,94	31.01.2018	55 187	46 881	1,18

Розраховано автором за [6].

Динаміка коефіцієнта покриття видатків доходами нелінійно змінюється від 0,62 до 0,99 у 2013 році та від 0,58 до 1,53 у 2017 році, що свідчить про низький

рівень ефективності бюджетування і наявність дефіциту бюджету 2013 року та зростання як ефективності бюджетування, так і нестабільності 2017-го.

На сучасному етапі розвитку світові та національні фінансово-економічні системи характеризуються відкритістю, що проявляється в неможливості їх ізоляції від впливу зовнішнього середовища.

Як зовнішнє середовище для бюджету України розглянемо економічну систему та охарактеризуємо особливості тенденцій її розвитку за період з 2005 до 2017 року (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка ВВП, середньомісячної заробітної плати, індексу споживчих цін та їхніх ланцюгових темпів росту упродовж 2005–2017 років

№ пор.	Період, t	ВВП, млн грн	Ланцюговий темп росту ВВП	Середньо-місячна заробітна плата, грн	Ланцюговий темп росту середньо-місячної заробітної плати	Індекс споживчих цін
1	2005	441 452	1,28	806	1,37	1,10
2	2006	544 153	1,23	1 041	1,29	1,12
3	2007	720 731	1,32	1 351	1,30	1,17
4	2008	948 056	1,32	1 806	1,34	1,22
5	2009	913 345	0,96	1 906	1,06	1,12
6	2010	1 082 569	1,19	2 239	1,17	1,09
7	2011	1 302 079	1,20	2 633	1,18	1,04
8	2012	1 411 238	1,08	3 026	1,15	0,99
9	2013	1 454 931	1,03	3 265	1,08	1,01
10	2014	1 566 728	1,07	3 470	1,06	1,25
11	2015	1 979 458	1,26	4 207	1,21	1,43
12	2016	2 383 182	1,20	5 187	1,23	1,12
13	2017	2 982 920	1,26	6 993	1,35	1,14

Розраховано автором згідно з інформацією Державної служби статистики України [7].

Як бачимо, динаміці валового внутрішнього продукту характерне в загальному зростання, хоча 2009 року був незначний спад, що пояснює тісний зв'язок із світовою та національними фінансово-економічними кризами. Поведінка ВВП є нелінійною і ця нелінійність має негладкий характер (наявність різких змін із зростання на спадання). У табл. 4 представлено поведінку ланцюгових індексів ВВП, середньомісячної заробітної плати і споживчих цін як основних показників економічного розвитку України упродовж 2005–2017 років. На основі аналізу їхніх динамік можна зробити висновок про їхню нелінійність і негладкість, а також про наявність тісного зв'язку між цими показниками. Отже, зовнішнє середовище бюджету України – економічна система за період з 2005 до 2017 року характеризується нестабільними тенденціями її

розвитку. Зокрема, 2009 і 2015 рр. поведінка індексів основних показників змінюється як за величиною, так і за напрямком, тобто характеризується негладкістю (див. табл. 4).

На сучасному етапі економіка України перебуває під впливом світових глобалізаційних та інтеграційних процесів і національних – трансформаційних. За цих умов її динаміка в цілому як системи є нелінійною, мінливою за поведінкою і структурою (див. табл. 4).

Розглянемо, як зовнішнє середовище, економічна система, впливає на Зведений бюджет України. Зокрема, на графіку (рис. 5) показано, що динаміка однієї з основних характеристик економічної системи ВВП перебуває в тісному зв'язку із динамікою дохідної частини Зведеного бюджету України.

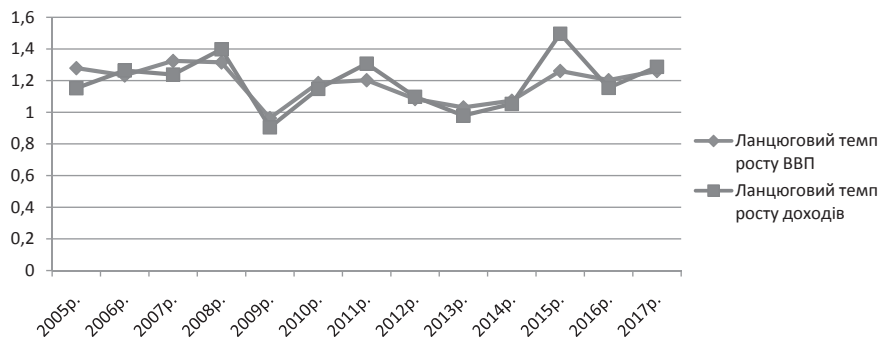

Рис. 5. Динаміка ланцюгових темпів росту ВВП і доходів Зведеного бюджету України упродовж 2005–2017 років

Авторська розробка згідно з інформацією [7].

Динаміка ланцюгового темпу росту середньомісячної заробітної плати майже збігається з динамікою ланцюгового темпу росту видатків Зведеного

бюджету України упродовж 2005–2017 років, індекс споживчих цін теж має аналогічну тенденцію (рис. 6).

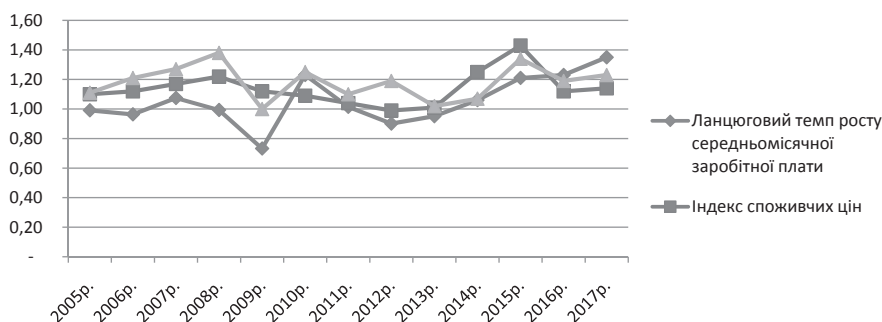

Рис. 6. Динаміка ланцюгових темпів росту середньомісячної заробітної плати, індексів споживчих цін і видатків Зведеного бюджету України упродовж 2005–2017 років

Авторська розробка за [7].

Висновки. Отже, Зведений бюджет України як фінансово-економічна система характеризується динамічністю, що полягає у зміні з часом поведінки та структури системи і ця зміна тісно пов'язана зі зміною зовнішнього середовища. Особливістю динаміки є зростання амплітуди коливань, зменшення періодів стабільності та значна незбалансованість показників у вересні та грудні 2017 року. Аналіз структури дохідної частини Зведеного бюджету України показав її нестабільність, що свідчить про нестабільність податкової політики із перемінним використанням то податкових, то неподаткових важелів.

Наявність хаотичних структурних змін дохідної частини бюджету впливає на стабільність фінансування витратної частини бюджету, що породжує дисбаланси бюджетної політики. Динаміка елементів і системи загалом є нелінійною, має хаотичний чи випадковий характер.

Список використаних джерел

1. Федосов В., Опарин В., Сафонова Л. та ін. Бюджетний менеджмент: підручник. Київ: КНЕУ, 2004. 864 с.
2. Василик О. Д., Павлюк К. В. Бюджетна система України: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2010. 544 с.
3. Гладких Д. Особливості планування доходів та витрат бюджету. Вісник НБУ. 2012. № 1. С. 6–8.
4. Шумпетер И. Теория экономического развития. Москва: Прогресс, 1982. 454 с.
5. Квасній М. М. Економіко-математичне моделювання процесів взаємодії банківського і реального секторів економіки. Підвищення ефективності взаємодії банківського і реального секторів економіки в умовах глобалізації та євроінтеграції: монографія. За ред. д-ра екон. наук, проф. О. І. Барановського. Київ: УБС НБУ, 2010. С. 329–395.
6. Державна казначейська служба України. Матеріали веб-порталу Державної казначейської служби України. Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua>.
7. Матеріали сайту Державної статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Euler M. Ansatzpunkte für eine Reform des Finanzierungssystems der Europäischen Union. Frankfurt

am Main: Peter Lang GmbH Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2005. S. 23–95; 157–303.

References

1. Fedosov, V. (Ed.), Oparin, V., Safonova, L., & et. al. (2004). *Biudzhetnyi menedzhment [Budget Management]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
2. Vasylyk, O. D., & Pavliuk, K. V. (2010). *Biudzhetna sistema Ukrainy [Budget system of Ukraine]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
3. Hladkykh, D. (2012). Osoblyvosti planuvannia dokhodiv ta vytrat biudzhetu [Features of Budgeting and Revenue Planning]. *Visnyk NBU – Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 1, 6–8 [in Ukrainian].
4. Shumpeter, Y. (1982). *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya [The theory of economic development]*. Moscow: Prohress [in Russian].
5. Kvasnij, M. M., Baranovskij, O. I. (Ed.) & et. al. (2010). *Ekonomiko-matematychne modeliuвання protsesiv vzaiemodii bankivsk'oho i real'noho sektoriv ekonomiky [Economic-mathematical modeling of the processes of interaction between the banking and real sectors of the economy]*. Pidvyshchennia efektyvnosti vzaiemodii bankivskoho i realnoho sektoriv ekonomiky v umovakh hlobalizatsii ta yevrointehratsii – Improving the efficiency of interaction between the banking and real sectors of the economy in the conditions of globalization and eurointegration (pp. 329–395). Kyiv: UBS NBU [in Ukrainian].
6. Materialy Veb-portalu Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy [Materials of the Web-portal of the State Treasury of Ukraine]. www.treasury.gov.ua. Retrieved from <http://www.treasury.gov.ua> [in Ukrainian].
7. Materialy сайту Derzhavnoi statystyky Ukrainy [Materials of the site of the State Statistics of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
8. Euler, M. (2005). *Ansatzpunkte für eine Reform des Finanzierungssystems der Europäischen Union*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH Europäischer Verlag der Wissenschaften.

Надійшло 09.02.2018.